

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 118 1997

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Redaktionen tackar de professorer i ämnet som verkat som referenter under en tvåårsperiod:

Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Eva Hættner Aurelius, Ulla-Britta Lagerroth och Thure Stenström.

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows, Word for DOS eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-12-x

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1998

rig riktigt övertygande sin analys till en jouissance-struktur.

*

Den saussureska signifiant/signifiérelationen är ju konstituenten för det saussureska tecknet. Men kan man verkligen som Georgii-Hemming se relationen brev/innehåll som en signifiantrelation (s. 30)? Diskussion saknas.

Ett annat problem av lingvistisk natur är avhandlingsförfattarens förkärlek för personnamsetymologier hämtade från Otterbjörk. Jag kan acceptera dem ibland, såsom de lustiga referenserna till Ljungväxter som Erika och Azalea (s. 91, s. 278), men är mer tveksam till Amanda (s. 219), Dorotea (s. 274), Viveka (s. 102), Tekla (s. 320), Ragnar (s. 344), Tryggve (s. 346) etc. Däremot utnyttjas inte uppenbart symboltyngda ortnamn som Blickstilla etc.

En möjlighet Georgii-Hemming avstår från att utnyttja är intertexten. Conrad, Melville och Masefield nämnes. På s. 131 skildras hur Erhard i *Revolt i grönska* skändar Kretschmer och De Quincey. På s. 180 talas om läsning av Augustinus. Ossian i romanen med samma namn läser Kierkegaard och Schopenhauer (jfr. s. 215). Lotten i *Väggarna har ögon* läser dikter av Bernhard Elis Malmström för att förföra (s. 311).

Däremot diskuteras Wellsцитaten s. 239f. och naturligtvis kommenteras Shakespeares *Stormen i Sörj dina träd* (s. 359), en kommentar som man dock kunde ha utvecklat längre.

Bland intressanta textställen som lämnas okommenterade märks Topsis "invasionsförsök" (s. 146) i *Kamarorgel* som kort omnämnes på sidan 254, då hon framstår som den uppslukande modern. Viktiga bifigurer försvinner lätt. I *Paula* glömmes Georgii-Hemming bort viktiga personer som fru Odevall, Alvine Tell och Bo Neander som på olika sätt hindrar och rivaliserar med Jerk om Paula. För en begärsanalys vore de naturligtvis ytterst väsentliga.

Att de nattkärl freudianerna är så förtjusta i förbigås finner jag vara en god egenskap i *Träd*, men en även för konventionell psykoanalys så viktig omständighet som att Pernilla Randolph har ett ruttnande foster i buken (*Erika, Erika*, s. 229, Georgii-Hemming s. 285) borde nog ha kommenterats.

*

Vad gäller argumentationen finner jag ibland tolkningar av metaforer något spetsfundiga, t.ex. bruket av följande arkeologiska bild: I *Revolt i grönska* hävdas att Ronny och Jörgen upprepar *nu* det som hände *då* och "gräver upp" det som då trängdes bort i ångest och ovisshet (s. 125).

Jag hade velat bli övertygad om konsistensen i Georgii-Hemmings argumentation när det förklaras att bipersonerna i *Källan* (d.v.s. Olga, Carl-Gustaf och Felix) är "aspekter av Jerk" (s. 281). Hur kan det lacanska positionsschemats fyrkant då bli möjlig, kan den även vara intersubjektiv?

Vad gäller texttolkningen måste Georgii-Hemmings grundläggande kännedom om Walter Ljungquist och hans lyhörighet för undertexten i Ljungquists verk ges en elege. Varje läsare övertygas om avhandlingsförfattarens goda behärskning av stoffet, då korsreferenserna är talrika. Ljungquist kunde knappast ha önskat sig en bättre läsare.

Det fundamentala problemet med avhandlingen är att den griper om för mycket, d.v.s. hela Walter Ljungquists produktion, och därmed med nödvändighet ger intryck av en viss ytlighet, som står i kontrast till avhandlingsförfattarens goda materialkännedom. En annan brist är att avhandlingen icke tillräckligt energiskt utnyttjar sitt teoretiska material, icke alltid följer de goda ansatser den utgår från och icke tillräckligt problematiserar förhållandet mellan Ljungquists och Lacans tänkande. En kritisk läsare som inte känner till avhandlingsförfattarens långvariga kamp med metod och stoff skulle rent av kunna kritisera *Träd* för en viss intellektuell rigiditet. Det förutsatta och det påvisade tenderar att glida samman i framställningen.

Författaren till *Träd* är dristig och vågar sig ut i svårforcerad terräng. Bo Georgii-Hemmings doktorsavhandling bidrar till försöket att introducera modern psykoanalytisk forskning i den svenska litteraturvetenskapen och kommer att ge dem som arbetar i denna tradition stimulans och anledning till fruktbar diskussion och debatt.

Roland Lysell

Geir Vestheim, *Fornuft, kultur og velferd. Ein historisk-sosiologisk studie av norsk folkebibliotekpolitikk* (Avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap, Göteborgs universitet 1997) Det Norske Samlaget. Oslo 1997.

Kulturpolitiska frågor får för närvarande allt större uppmärksamhet inom den svenska humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen. Sådan forskning, i synnerhet den som inriktar sig på biblioteksfrågor, har betydelse även för den litteraturvetenskapliga disciplinen. Mycket har hänt i svensk kulturpolitik de senaste tio-femton åren, framför allt har bibliotekens roll och nya ekonomiska förutsättningar diskuterats, men detta har ännu inte hunnit ges vetenskaplig belysning.

Men i en avhandling om det norska folkbibliotekets historia sedan 1930-talet, betitlad *Fornuft, kultur og vel-*

ferd. En historisk-sociologisk studie av norsk folkebibliotekspolitik har författaren Geir Vestheim dragit linjerna ända fram till 90-talet. Vestheim är för närvarande verksam som föreståndare för Centrum för kulturpolitisk forskning och debatt vid Högskolan i Borås och har tidigare skrivit böcker om folkbibliotek och om kulturhistoriska museer som regionala kulturinstitutioner i 90-talets Norge. 1995 kom hans bok *Kulturpolitikk i det moderne Norge*, som helt enkelt behandlar norsk kulturpolitik under det senaste seklet ställd mot bakgrund av den internationella utvecklingen på området. Den nu aktuella avhandlingen är, enligt författaren, till stor del skriven utifrån de resonemang som förekommer i den sistnämnda kulturpolitiska översikten.

Vestheim ger i sin avhandling en omfattande redogörelse för den ideologiska debatt som förts kring det norska folkbiblioteket sedan 1930-talet, då biblioteksfrågorna på allvar blev föremål för statlig politik i Norge. Däremot har han avstått från att närmare undersöka konsekvenserna av den slutligen genomdrivna politiken. Det innebär att det i avhandlingen inte finns några uppgifter om den utlånade litteraturen eller om låntagarna, vilket för en litteratursociolog känns som en brist. Att avhandlingen ändå har stort intresse för vårt ämne beror dels på Vestheims grundliga diskussion av två teoribildningar som tillämpats ganska flitigt inom litteratursociologin under senare år, dels på att han diskuterar den allra senaste utvecklingen i norsk bibliotekspolitik, vilket kommer att fungera som ett utmärkt jämförelseunderlag vid en motsvarande svensk undersökning.

Avhandlingen är uppdelad i fyra större avsnitt. I det första, "Bakgrunn", presenterar Vestheim projektet och dess förhållande till tidigare forskning inom området. Här presenterar han också tre problemställningar som ska behandlas: 1) Vilka frågor och uppfattningar har präglat norsk folkbibliotekspolitik och den offentliga debatten om folkbiblioteken sedan 1930-talet? 2) Vilken ställning har folkbibliotekspolitiken haft i den statliga folkbildnings- och kulturpolitiken inom samma period? 3) Vilka aspekter av rationalitetstänkande har präglat folkbiblioteksdebatten och vilka sidor av formlaget av det moderna samhället Norge blir synliga i folkbibliotekspolitiken? De båda första frågorna leder fram till det tredje avsnittet, "Norsk folkebibliotekpolitikk i velferdspolitikkens epoke", och den noggranna empiriska undersökningen av hur debattens pendel slagit fram och tillbaka över de norska folkbiblioteken, medan den tredje frågan behandlas i det fjärde avsnittet, "Lange linjer og sentrale tema i folkebibliotekpolitikken", som också fungerar som en sammanfattning av hela avhandlingen.

Men mellan beskrivningen av avhandlingens förutsättningar och genomförandet av den i avsnitt 3 och 4, kommer ett avsnitt 2, benämnt "Teori", som innehåller

två kapitel där författaren grundligt redogör för Jürgen Habermas offentlighetsbegrepp och Pierre Bourdieus fältteori, vilka problem han ser med tillämpandet av dem på det norska samhället och slutligen hur de båda begreppen kompletterar varandra. Vestheim menar att en kombination av dem blir synnerligen lämplig just vid studiet av biblioteksvärlden, vilken kan beskrivas både som en del av en större offentlighet och som ett självständigt fält med inre strider om hegemonin. Genomgången av de båda välkända teoretikernas begrepp är gedigen och lättillgänglig och skulle fungera utmärkt som introduktioner för studenter på universitetens grundnivå.

Genom avsnitt 3, bestående av 11 kapitel, redogör Vestheim systematiskt för den norska debatten kring folkbibliotekens syfte och verksamhet. Som exempel kan nämnas ett kapitel om den i norsk bibliotekshistoria framstående personligheten Arne Kildal, vars karriär analyseras med hjälp av Bourdieus terminologi; där finns ett kapitel om den norska arbetarrörelsen och dess förhållande till biblioteksfrågorna under mellankrigstiden; striden kring Arne Mykles *Sången om den röda rubinen* och reglerna för bibliotekens inköp ägnas ett kapitel liksom attitydförändringarna som följde av 1971 och 1985 års norska bibliotekslagar. 1971 avvek man för första gången från det gamla folkupplysningsidealet och inriktade sig mer mot ett specialiserat kunskaps- och utbildningssamhälle och 1985 sattes gratisprincipen i gungning. Efter debatt i stortinget står denna grundförutsättning för hela folkbibliotekstanken, att allt som tillhandahålls på ett folkbibliotek ska vara tillgängligt för alla utan kostnad, den står trots allt kvar, men tendensen är tydlig menar Vestheim: ideologin och principerna betyder allt mindre, ekonomiska hänsyn betyder allt mer.

Varje kapitel i avsnitt 3 avslutas läsarvänligt med en sammanfattande analys, och hela avhandlingen får alltså sin sammanfattning i två avrundande kapitel där Vestheim tar ett samlande grepp om hela den period han beskrivit. Utifrån den franske sociologen Edgar Morins tes, att något av det specifikt (väst-)europeiska står att finna i det dialogiska resonandet som leder till utveckling och framsteg, beskriver Vestheim vad som hänt i norsk bibliotekspolitik sedan 1930-talet till idag. Vestheim menar att hela denna period har präglats av en kamp mellan två förhållningssätt: å ena sidan ett nyttoorienterat, målinriktat och å andra sidan ett värdeorienterat. Det förra har företrätts av sådana, exempelvis inom arbetarrörelsen, som velat utnyttja biblioteken och folkbildningen för att uppnå vissa konkreta, oftast politiska, resultat, de har ofta arbetat kortsiktigt och med maktanspråk för ögonen. De senare har i äldre upplysningsanda strävat efter att generellt höja den medborgerliga bildningsnivån. Utifrån dessa förhållningssätt har debatten kring den norska bibliotekspoli-

tiken förts. Under vissa perioder har ståndpunkterna närmats varandra, i synnerhet under mellankrigstiden när arbetarrörelsen hade förverkligat flera av sina politiska mål och från sin nyvunna maktposition (liksom i Sverige gjorde under 30-talet de norska socialdemokraterna en uppgörelse med motsvarigheten till bondeförbundet och arbetsmarknadens parter slöt avtal i Saltsjöbadsanda) kunde ägna mer tid åt de ideologiska deviser som legat till grund för den mer kortsiktiga realpolitiken, och där bibliotekspolitiken fick en särskilt framträdande roll. Men på senare år har alltså samhällsutvecklingen i övrigt gjort att gamla principer ifrågasätts. Detta skedde i samband med att de statliga ekonomiska garantierna för folkbiblioteken försvann i Norge vid mitten av 1980-talet och kommunerna fick disponera de statliga anslagen fritt. Mönstret känns mycket väl igen i Sverige.

Geir Vestheims avhandling är en alltigenom ytterligt pedagogisk och välargumenterad framställning, i synnerhet den historiska delen. Att den dessutom leder fram till i princip dagens datum ger extra värde: Vestheims avhandling blir på så sätt nästan ett inlägg/tillägg i den bibliotekspolitiska debatt den beskriver och diskuterar. Möjligen skulle man kunna påstå att avhandlingen är svagare förankrad i de teoretiska modeller, som författaren inledningsvis så noggrant redogör för, än vad just dessa genomgångar signalerar. Genom hela avhandlingen, och särskilt i de avslutande kapitlen, presenterar nämligen Vestheim flera andra samhällsteoretiker än Habermas och Bourdieu och använder sig av just den som passar för tillfället. För en litteraturvetare är detta ändå en avhandling som ger en utmärkt introduktion till hur biblioteksvärlden är uppbyggd och hur den styrs – en värld som hela den litterära institutionen kretsar kring och som det skulle göra många forskare i litteraturvetenskap gott att bekanta sig närmare med.

Erik Peurell

Sven Arne Bergmann, *Getabock och graviljja. Selma Lagerlöfs En herrgårdssågen som konstnärlig text.* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet nr 30) Göteborg 1997.

Selma Lagerlöfs korta roman *En herrgårdssågen* har på senare tid blivit föremål för en rad studier, mestadels i form av uppsatser och artiklar men även en och annan bok. Skälet till detta intresse är troligen att berättelsen är så karakteristisk för Lagerlöfs estetik. Här lever det fantastiska och realistiska sida vid sida i högönskelig välmåga, samtidigt som det är en harmoniskt avrundad berättelse.

Nu har alltså också den första avhandlingen om *En herrgårdssågen* producerats. Trots att avhandlingsförfat-

taren Sven Arne Bergmann enbart ägnar sig åt *En herrgårdssågen*, är hans räckvidd mycket större, vilket jag menar är en av de stora förtjänsterna med avhandlingen. Genom sin subtila textanalys och närläsning fördjupar Bergmann bilden av Selma Lagerlöf som en mycket medveten och skicklig författare.

Det övergripande syftet med avhandlingen är att undersöka berättandet som Bergmann menar är den outforskade aspekten av Selma Lagerlöfs författarskap. Bergmann menar att berättandet står i tjänst hos den mycket detaljerade och komplicerade människoskildringen i Lagerlöfs romaner, som i många avseenden föregriper Freuds psykoanalys. Bergmann betonar dock att det inte är en psykologisk studie han velat göra, utan en litterär.

För en sådan undersökning formulerar han några övergripande textbeskrivande och genreanalytiska frågeställningar, vilka leder fram till avhandlingens hypotes att textens spänning alstras genom motsättningen mellan externt och interioriserat berättande, att denna motsättning fortplantar sig ända fram till berättelsens slut, samt att detta sker i det övergripande temats intresse. Den centrala frågeställningen blir därför hur det spänningsfyllda berättandet samverkar med det övergripande temat till att konstituera *En herrgårdssågen* som konstnärlig text. Innan själva textanalysen, som alltså utgör kärnan i avhandlingen, måste emellertid Bergmann lägga grunden genom en rad förberedande kapitel.

I redogörelsen för förhållandet till tidigare forskning framgår det tydligt vilket mål textanalysen ytterst har, nämligen att sticka hål inte bara på myten om Selma Lagerlöf som omedveten, intuitiv sagoberätterska, utan även uppfattningen om henne som symbolist vars centrala tematik utgörs av en uppoffrande kärlekslära.

Inledningsvis söker Bergmann ringa in *En herrgårdssågen* som problematisk text, dvs att visa på den komplexitet som karakteriserar Lagerlöfs roman och som gör det motiverat att anlägga ett så omfattande textanalytiskt perspektiv. Här finns därför en rad iakttagelser som senare kommer att fördjupas. Så är t.ex. kompositionen "osannolikt komplicerad" beroende på att huvudpersonerna kommunicerar med varandra i omedvetna led. Komplexiteten skapas bl.a. genom en medvetet fragmentarisk och selektiv berättarhållning. Ibland ingriper den allvetande berättaren, ibland är berättaren osynlig, vilket överlämnar åt läsaren att dra slutsatserna.

En konsekvens av denna berättarhållning blir att två "helt motsatta" gestaltningvägar kämpar om övertaget. Den ena, menar Bergmann, utvecklar "med stor frihet en traditionellt utåtriktad, episk handlingslinje, för vilken känslor äger nära nog objektiv substans. Den andra bygger på en allt längre driven interiorisering och visar på, eller iscensätter känslor, som realiseras genom per-